

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БУКОВИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

СПЕЦВИПУСК

Соціальна робота і особистість

ЧЕРНІВЦІ, 2016

УДК 159.923.5:364.442.2
ББК 60.55.35:60.9

Періодичне наукове видання

Свідоцтво Державної реєстраційної служби України №19214-9014 ПР,
серія КВ від 08 травня 2012 року

Редакційна колегія спецвипуску:

Прядко В.В., доктор економічних наук, професор (Чернівці)
Пірен М.І., доктор соціологічних наук, професор (Чернівці) (*науковий редактор*)
Бурдяк В.І., доктор політичних наук, професор (Чернівці)
Войтович Р.В., доктор наук з державного управління, професор (Київ)
Гончарук Н.Т., доктор наук з державного управління, професор (Дніпропетровськ)
Зибарева О.В., доктор економічних наук, доцент (Чернівці)
Карамушка Л.М., доктор психологічних наук, професор (Київ)
Мандрик М.В., доктор історичних наук, доцент (Чернівці)
Москаленко В.В., доктор філософських наук, професор (Київ)
Руснак І.С., доктор педагогічних наук, професор (Хмельницький)
Рущенко І.П., доктор соціологічних наук, професор (Харків)
Пашко Л.А., доктор наук з державного управління, професор (Київ)
Піча В.М., доктор соціологічних наук, професор (Львів)
Сердюк Л.З., доктор психологічних наук, професор (Київ)
Федоренко В.Л., доктор юридичних наук, професор (Київ)
Філіпович Л.О., доктор філософських наук, професор (Київ)
Фурман А.В., доктор психологічних наук, професор (Тернопіль)
Балахтар В.В., кандидат педагогічних наук, доцент (Чернівці) (*відповідальний секретар*)
Бостан С.І., кандидат політичних наук (Чернівці)
Кармалюк С.П., кандидат історичних наук, доцент (Чернівці)
Камбур А.В., кандидат соціологічних наук, доцент (Чернівці)
Пержун В.В., кандидат соціологічних наук, доцент (Чернівці)
Шманько О.В., кандидат історичних наук, доцент (Чернівці)

*Рекомендовано до друку вченою радою
Буковинського державного фінансово-економічного університету
(протокол №5 від 21 квітня 2016 року)*

Науковий вісник БДФЕУ. Гуманітарні науки. Спецвипуск «Соціальна робота і особистість»: збірник наукових праць / [ред. кол. : Пірен М.І. (*наук. ред.*) та ін.] – Чернівці, 2016. – 216 с.

У науковому збірнику представлено результати наукових розвідок у галузі соціальної роботи та психології особистості, висвітлено проблеми соціального забезпечення населення. Призначений для докторантів, аспірантів, викладачів загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, усіх тих, хто цікавиться проблемами соціальної роботи та особистісного й професійного розвитку особистості.

Статті друкуються з дотриманням авторського бачення й оцінок проблем, стилю наукового викладу матеріалу та форми його подання.

Відповідальність за точність і достовірність поданих фактів, цитат, цифр та прізвищ несуть автори, за точність викладеного матеріалу у розділі «Сторінка молодого науковця» – автори та наукові керівники.

УДК 159.923.5:364.442.2
ББК 60.55.35:60.9

© Буковинський державний
фінансово-економічний
університет, 2016

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
ПРЕН Марія Іванівна. Підготовка фахівців у галузі управлінської культури соціальних служб в Україні відповідно до сучасних викликів та змін	6
БАЛАХТАР Валентина Візиторівна. Реалізація маніпулятивного впливу на становлення громадянської позиції особистості.....	13
БАЛАХТАР Катерина Сергіївна, ГАФАРОВ Аріф Намік огли. Comparative analysis of models of multiculturalism in Ukraine and Lithuania.....	20
ВОЙТОВИЧ Радмила Василівна. Євроінтеграційна модель розвитку західного суспільства: філософсько-методологічний аналіз	25
ГОРДІЙЧУК Олександр Васильович. Благодійницька діяльність київського товариства грамотності в сфері народної освіти наприкінці XIX – початку XX ст.	33
ДОКАШ Віталій Іванович. Соціальне забезпечення як механізм стабілізації збереження соціуму.....	39
ДРАНОВИЧ Михайло Петрович. Проблеми розвитку соціальної політики в сучасній економіці України.....	45
КАМБУР Андрій Васильович. Вплив довкілля на вітальні й адаптивні механізми та спроможності людини.....	52
КАРМАЛЮК Сергій Павлович. Вплив глобалізації на формування національної ідентичності та нові поведінкові стратегії української молоді.....	57
МАНДРИК Марія Вікторівна. Вплив політичного насильства на формування соціальної пам'яті українців.....	65
НАШИБА Олена Аркадіївна. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування	71
ПЕРЖУН Володимирович Васильович, ПЕРЖУН Іван Володимирович Колективна історична свідомість: досвід осмислення в історичній соціології.....	76
ПОДКОПАЄВА Юлія Валеріївна. Детермінанти формування духовних цінностей та ідеалів особистості майбутнього фахівця соціальної роботи.....	85
САЙКО Михайло Миколайович. Адміністративний персонал імператорського благодійного фонду в Італії у II ст.....	90
СМЕТАНЮК Юлія Василівна. Характерні риси міграцій населення першої половини XX століття: рефлексія людської діяльності.....	97
ШМАНЬКО Олег Володимирович. Динаміка змін ціннісних орієнтацій української молоді у 2014-2016 рр. (на прикладі соціологічних досліджень серед студентів Буковинського державного фінансово-економічного університету).....	104

Вплив політичного насильства на формування соціальної пам'яті українців

Проаналізовано наслідки застосування різних форм політичного насильства проти українців – голодомору, геноциду, культурної асиміляції, політичних репресій, які вплинули на формування соціальної пам'яті народу. Акцентовано увагу на тому, що ці явища мали виключно деструктивний характер, оскільки руйнували національну ментальність, змінювали уклад життя, формували комплекси та страхи.

Ключові слова: ментальність, маніпуляції, політичне насильство, стереотип, соціальна пам'ять, історична реконструкція.

Мандрык М. В. Влияние политического насилия на формирование социальной памяти украинцев.

Проанализированы последствия использования разных форм политического насилия против украинцев – голодомора, геноцида, культурной ассимиляции, политических репрессий, которые повлияли на формирование социальной памяти народа. Акцентировано внимание на том, что эти явления имели исключительно деструктивный характер, поскольку разрушали национальную ментальность, изменяли уклад жизни, формировали комплексы и страхи.

Ключевые слова: ментальность, манипуляции, политическое насилие, стереотип, социальная память, историческая реконструкция.

Mandryk M. V. The impact of political violence on the formation of social memory of Ukrainians.

Had analyzed the impact of using different forms of political violence against Ukrainians – the Holodomor, genocide, cultural assimilation, political repression, which influenced the formation of social memory of the people. The attention was focused on the fact that these phenomena were purely destructive in nature, as destroyed the national mentality, changed the way of life, formed complexes and fears.

Key words: mentality, manipulation, political violence, stereotype, social memory, historical reconstruction.

Постановка проблеми. Маніпулятивний вплив на людину чи групу людей, спільноту сприймається як щось звичне, буденне, без чого неможливо уявити сучасне політичне життя. Під маніпуляцією розуміється приховане спонукання в іншій людині намірів, що не збігаються з її власною волею. Політична маніпуляція передбачає застосування комплексу засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на свідомість із метою нав'язання певних ідей, образів, цінностей, стилю поведінки, зміни призми сприйняття дійсності.

Аналіз останніх досліджень. Феномен соціальної пам'яті, її форми зберігання почали вивчатися ще з 1950-х рр. Йдеться по роботі М. Хальбвакса, Я. Ассмана, Ю. Лотмана, Л. Стародубцевої. Слід також згадати праці класиків – французького філософа-ідеаліста, представника інтуїтивізму А. Бергсона, соціологічні Е. Дюркгейма, які дали поштовх до вивчення цього кола питань.

Проблема формування соціальної пам'яті, долання наслідків, до яких призвели пережиті українцями трагічні сторінки минулого, упродовж останнього десятиліття досить жваво піднімаються дослідниками. Зокрема, історик О. Стасюк вбачає причини генетичного страху українців саме у пережитих трьох голодоморах [9]. На її думку, ці трагедії врізалися в гени людей, докорінним чином змінивши повністю суспільство.

Проблемі історичної пам'яті, способам відновлення її вже в пострадянському суспільстві присвячені дослідження Л. Зашкільняка, В. Марочка, В. Карлової, Е. Поднякової-Кирбятської, С. Грабовського, В. Бакірова, І. Попової [1, 3, 4, 6, 7].

Навмисне перекручення знань про минуле, спотворені сторінки історії боротьби українців за незалежність, глибоке вкорінення стереотипів радянської доби через символи, догми, свята, свідомі підміна понять – все це належить до форм політичного насилля, що призводить до трагічних наслідків для ментальності українців. Найгірше, що вони спрямовані на свідомість, яка зазнає жаклих мутацій, що позначається на якості життя низки прийдешніх поколінь, їхній самооцінці, правосвідомості. Технологія політичної маніпуляції здійснюється завдяки впровадженню у свідомість під виглядом об'єктивної перекрученої або ж неіснуючої інформації, однак бажаного для окремих груп змісту; впливу на вразливі точки суспільної свідомості, які викликають страх, тривогу, ненависть; реалізації певних прихованих цілей, досягнення яких маніпулятор пов'язує з підтримкою громадською думкою своєї позиції.

Маніпуляції з тлумаченням минулого – перекручування, різне розуміння одних і тих самих знакових подій, розкручування образу ворога, навмисне акцентування на людських емоціях, ідеологічні нашарування, пов'язаних з тією чи іншою сторінкою життя народу – мають незворотній вплив на формування соціальної пам'яті українців. Дослідники схильні розрізняти соціальну пам'ять суб'єкта, тобто пам'ять людини про свої минулі враження або дії, що мають соціальне значення. До прикладу, йдеться про участь людини у війні, про пережиті трагедії, голодомор, акти терору тощо. Деяке інше визначення соціальної пам'яті як елемента суспільної свідомості, колективного досвіду, що існує в символах, книгах, документах, археологічних знахідках [7].

Розрізняють історичну пам'ять як пам'ять про конкретні історичні події, і соціальну пам'ять, яка зберігає значно ширше коло явищ соціального характеру:

- особливості побуту,
- обрядовість,
- настроїв,
- психоемоційний стан людей,
- переживання,
- характер людей...

Історична пам'ять розуміється як набір історичних повідомлень, міфів, особливо негативного забарвлення, гноблення, трагічних сторінок, які передаються з покоління в покоління. Історична пам'ять є видом колективної пам'яті. Історична пам'ять суспільства неоднорідна за своїм змістом, інтенсивністю та глибиною. Можна вести мову про соціальну структуру історичної пам'яті, точніше, історичну складову соціальної пам'яті. Історики відіграють роль хранителів, носіїв історичної пам'яті, бо вони професійно цікавляться минулим і професійно його інтерпретують.

Аналізуючи зміст понять «соціальна пам'ять» та «історична реконструкція», британський соціальний антрополог П. Коннертон, який є знаним фахівцем у галузі дослідження пам'яті, робить дуже цікаві висновки. Зокрема, на його думку, історик дуже подібний до адвоката, який веде перехресний допит свідка у суді, роблячи з отриманих свідчень інформацію, можливо, яка суперечить попереднім твердженням. «Сприймати щось як свідчення, – зауважує науковець, – означає зафіксувати щось абсолютно інше...» [5, с. 32].

Історична реконструкція, на його думку, не залежить від соціальної пам'яті, бо історик оперує джерелами, архівами, мемуаристикою, белетристикою. Але він може мати справу і з живими свідками сторінок недавнього минулого, які можуть самі розповісти про пережите, отже вони відтворюватимуть те, що зберігається у їхній соціальній пам'яті. Однак отримана інформація ним буде ще перевірятися на достовірність, інакше він як фахівець втрачає свою незалежність та авторитет серед колег-істориків.

Отже, у соціальній пам'яті українців зберігається увесь досвід пережитого та відбиток усіх катаклізмів, трагічних сторінок, які відкладаються у якусь цілісну картину. Добре, коли історична реконструкція дозволяє об'єктивно показати факти, події, які мають ключове значення у формуванні ментальності народу. Але ж досвід радянської доби свідчить про свідоме спотворення минулого і спекулювання ним на користь існуючого політичного режиму. Цей пропагандистський механізм розрісся до небачених розмірів, охопивши своїм впливом різні соціальні та вікові категорії населення, просяк майже усі галузі життя. Найгірше, що наслідки радянської пропаганди відчутні навіть зараз, вони розпорошують і дезінтегрують українське суспільство, не дозволяють звільнитися від комплексу меншовартісності, породжують зневіру, страх.

Насилля (фізичне та психологічне) та політичні маніпуляції – це завжди спекуляція на людських емоціях і почуттях. Логічно, що це спричинює протести, соціальні бунти, глибокі національні сутички і конфлікти, фанатизм, екстремізм, тероризм та інші явища, основою яких є передусім вторгнення в глибинні почуття не лише окремих людей, а й цілих народів і націй.

На відміну від фізичного, економічного, військового або психологічного політичне насилля має системний, загальний характер, оскільки існуюча політична система в усі часи будь-що намагалася зберегти владу, створену політичну систему від розпаду. Масштаби застосування різних форм політичного насилля зумовлені типом політичного режиму, найбільш дієво та активно його використовували тоталітарний та авторитарний режими.

Усі види політичного насилля, яких зазнавали українці упродовж історії, а особливо в радянський період, мали виключно деструктивний характер. Пряме політичне насилля, яке здійснювалося шляхом застосування сили – війна, голодомор як форма фізичного та морального винищення цілих народів, соціальних груп, військовий терор, політичні репресії – призвели до серйозних тектонічних зламів у світосприйнятті та самоусвідомленні.

Рафаель Лемкін, автор концепції геноциду, яка лягла в основу всіх сучасних міжнародних і національних правничих актів, у 1953 р. у своїй знаменитій доповіді «Радянський геноцид в Україні» обґрунтовує, чому саме українців кривава імперська ідея атакує найбільше: «Доки Україна зберігає свою національну єдність, доки її народ продовжує думати про себе як про українців і домагається незалежності, доти вона становить серйозну загрозу для самого серця радянської ідеї. ...Бо українець не є і ніколи не був росіянином. Його культура, його темперамент, його мова, його релігія – все є інакше. ...Він відмовлявся від колективізації, приймаючи радше депортацію і навіть смерть. Тому було особливо важливо пристосувати українця до прокрустового зразка ідеальної радянської людини» [8]. Він виділяє чотири складові українського геноциду:

- перший – знищення української інтелігенції – мозку нації;
- другий – знищення Української церкви – «душі України»;
- третій – голодомор – знищення творців і акумуляторів української культури, мови, традицій;
- четвертий – фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по світу з метою знищення демографічної єдності нації.

Аналізуючи сутність і методи радянського терору, застосовані упродовж 1920-1940-х рр., можна стверджувати, що це були структурні елементи добре відлагодженого механізму нищення національної та культурної ідентичності українця. Починаючи ще у 1920-х рр. боротьбу з «куркулями», агітуючи за вступ до колгоспів жорсткими методами, режим намагався зламати свідомий організований опір і переростання його у перший масштабний соціальний визвольний рух.

Італійський історик Андре Граціозі фіксує майже 4 тис. селянських бунтів і повстань українського селянства, які здатен був загасити лише голодомор. Він також говорить про

жахливі зміни, які сталися у сімейному побуті, стилі ведення господарства, про знецінення самої ролі чоловіка в родині, втрату можливості для самореалізації, поширення алкоголізму. Крім того, гіпертрофованою стала соціальна роль жінки (8 березня 1932 р. почали святкувати, щоб привчати дівчат до іншої культури, зневаги до церкви, релігійних свят – Великий піст співпадав з 8 березня і в цей день в сільських клубах влаштовували радянські святкування; свідоме перенесення акцентів у ролі жінки – від берегині до робітниці, колгоспниці). Голодомор призвів до заміни традиційної культури і укладу життя соціалістичними цінностями. Замість селянина, як соціальної категорії, з'являються – колгоспник, тракторист, бригадир, ланкова, бухгалтер – тепер вони поважні і шановані люди в селі.

Відома українська дослідниця О. Стасюк, яка займається проблемою деформацій традиційної культури і соціальної пам'яті загалом, зауважує, що самі радянські агітатори (ними погоджувалися ставати люди із сумнівною репутацією) вислужувалися перед владою, за що отримували гроші або дозвіл забрати собі майно розкуркулених [9]. Активістів на село було кілька, ними керували уповноважені НКВС з районів (часто були росіянами і не знали української мови). Активістів називали чорношкірниками, комнезамами, 25-тисячниками. Вони ходили групами по 7-8 осіб. На столі під час розмови з селянами лежав завжди пістолет. Часто жінки, боячись за своїх чоловіків, просили їх не опиратися колективізації. Натомість самі виходили на протести – «бабські бунти» – чоловік, за тодішніми уявленнями, ніс повну відповідальність за родину, а жінка – ні. Коли жіночі бунти почали жорстоко придушувати, то було зрозуміло, що під репресії потраплять навіть діти. Після колективізації та голодомору діти почали нести відповідальність за своїх батьків.

У родин забирали усе, після чого вони залишалися ні з чим і мусили йти в колгосп. Заарештовували навіть за відмову йти до колгоспу. Після статті Й. Сталіна «Головокружіння від успіхів» від 2 березня 1930 р. селяни подумали, що всі злочини активістів – це перегини на місцях. Вони самі почали забирати свій реманент і худобу. Коли ж це майно влада назад почала забирати і селяни мусили працювати за порожні трудодні, то знову відновився опір – різали птицю, худобу, нищили своє майно. Показові походи школярів по селу для обшуків у селян – з оркестром, чимало відвертих знущань, роздягали жінок, чоловіків за бороду прив'язували до стовпів, стрибали на живіт лежачої людини.

Однією з яскравих сторінок, які підтверджують злочинність радянської влади у період голодомору 1932-1933 рр. – створення та діяльність «торгзінів». Ця дивна аббревіатура розшифровувалася як контори Всеукраїнського об'єднання для торгівлі зі іноземцями («торгзін»), які виникли вже на початку 1932 р. Ці структури були складовою жахливого механізму політичного та психологічного насилля над селянством. Філії об'єднання спочатку виникли в Одесі, Києві та Харкові, згодом охопили 36 міст України.

У червні 1932 р. була заснована Всеукраїнська контора торгзину. Мережа її крамниць продавала різні товари – від цитрусових до одягу й взуття - за валюту. Це був своєрідний маніпулятивний хід з метою максимального вилучення валюти у людей. Проте цих валютних надходжень на потреби індустріалізації не вистачало, отже треба було шукати інші шляхи. Оскільки людям треба було виживати в умовах голодомору, то за той самий хліб, який у них вилучили, можна було тепер віддати і родинні цінності, хрестики, ланцюжки, обручки. Ці раритетні речі, які становили для родини цілий скарб, отримали радянську назву «побутове золото».

Таким чином, знецінювалося те, що люди зберігали і передавали як сімейні реліквії з покоління в покоління. Це не означало, що золото і срібло втратило свою цінність, швидше навпаки – людське життя тепер нічого не коштувало.

Я пам'ятаю з розповідей моєї мами, що бабуся разом із чотирма малими дітьми, найменшій було три, залишилася одна і мусила рятуватися після війни. Радянські «визволителі», прийшовши на Буковину, активно почали впроваджувати колективізацію,

знову ж за рахунок заможних селян, які мали господарство, поля, сади, реманент, худобу, коней. До категорії таких потрапили і мої дідусь та бабуся Василь і Марія Бойчуки. Оскільки дідусь відмовився визнавати радянську владу, то мусив рятуватися втечею за кордон, а бабуся залишалася з дітьми сама. Ще від прабабусі у родині усі дівчатка дуже гарно вишивали і ткали гобелени. Проте коли одного дня прийшли військові і обчистили повністю всі запаси зерна і продуктів, вивели з двору усю худобу, родина опинилася між життям і смертю. Бабуся мусила вимінювати свої безцінні витвори мистецтва на миску картопляної лущини або ж лободи, щоб нагодувати дітей...

Уже наприкінці літа 1933 р. таких магазинів, які входили до мережі «торгзінів», нараховувалося понад 250. Біля них вишикувалися цілі черги тих, хто був ладен віддати усе, що мав, за шматок хліба. Так звані клієнти спочатку здавали у прийомному пункті «побутове золото», а потім взамін отримували право на купівлю харчів. Через цю систему також надходили і грошові перекази з-за кордону, але отримати їх було дуже складно і тривало кілька місяців, так що не всі одержувачі доживали.

Отже, гроші осідали у руках держави. Насправді це була справжня система видурювання і грабунку селян, оскільки держава наживалася на голодних. «Побутове золото» приймалося по одній ціні як лом, а до банку його вже здавали по іншій, що дозволяло «ділкам» суттєво поповнювати кишені.

За висловом В. І. Марочко, «політика геноциду, виявом якої став голодомор, знецінила людське життя, коли в охоплених голодом українських селах люди втратили страх смерті і почуття святості смерті, тому що померлих перестали хоронити належним християнським обрядом [6]. Діяльність системи торгзіню... вражає цинічністю задуму та масштабами.

Тоталітарне минуле української нації, коли регламентувалися поведінка і стиль думання, нівелювалася будь-яка неконтрольована політична активність, була стерта межа між державою і суспільством, негативно позначилося на становленні сучасного державотворення та самоусвідомленні українців.

Наслідком цього стали складні деформації у психіці українців – прищеплений комплекс меншовартості, неприйняття індивідуалізму, підлабузництво, злодійкуватість – до голодомору в селі не було крадіжок, а якщо були, то людину возили по усьому селу, жбурляли у неї каміння, не закривали хату на ключ, бо раніше не боялися злодіїв, цинізм, байдужість, доноси (працювали на випередження – 12 % майна давали тому, хто це майно виявив і «настукав» владі, стимулювали і привчали до цього дітей. Дітей у школах змушували писати творчі роботи провокативного змісту на кшталт «Як мої батьки ставляться до радянської влади».

Серед селянства поширювалася зневага до приватної власності (державне майно вважалося нічийим, тому почали красти з колгоспу, поля). Українцям штучно привили генетичний страх, покірність, зневажливе ставлення до інтелекту. Була зруйнована вся національна обрядовість (тепер вагітні мусіли працювати на важкій роботі, обряд родин, пострижи, хрестини опинилися під забороною, метрики знищували, вінчання, весілля не відзначали, з'являється новий термін «складати людей до купи», «сходитися», весілля – лише у активістів з музикою, горілкою, раніше весілля – 3-7 днів з піснями, короваями, вінчанням, хрестини, поховання – у 1932-1933 перестали проводити тризну – перестали омивати покійника, одягати в новий одяг, не відспівували, не було голосіння, могли роздирати ще живе тіло під плотом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши окремі аспекти формування соціальної пам'яті, її співвідношення з історичним осмисленням минулого, можна говорити про те, що вона є всеохоплюючим поняттям, до якого входить історична пам'ять.

Соціальна пам'ять вбирає в себе весь спектр подій, стиль мислення, уклад життя народу, його обрядовість, емоційні переживання, психічні стани, а історична дозволяє крізь призму джерел, якими оперує фахівець – археологічних, писемних, спогадів

відтворити правдиву картину формування соціального досвіду народу. Усі катаклізми минулого, пережиті трагедії, насилля, яке було застосоване проти українців, воно ламає ментальність, шлях розвитку, рівень національного самоусвідомлення та самоідентифікації, а отже, все це інтегрується в соціальну пам'ять, зберігається там і передається прийдешнім поколінням.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко О. Д. Феномен соціальної пам'яті: основні концептуальні підходи до аналізу та інтерпретації / О. Д. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ntip/2012_2/boyko.pdf
2. Голодомор – символ одіозної системи – історик Граціозі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25143980.html>
3. Грабовський С. Українська ідентичність / С. Грабовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/11750>
4. Карлова В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн / В. Карлова // Демократичне врядування: науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – С. 45-53.
5. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Коннертон – К., 2004. – С. 21-69.
6. Марочко В. І. «Торгсини» : золота ціна життя українських селян» / В. І. Марочко // Східно-Європейський Монітор. – 2004. – № 5. – С. 14-15.
7. Познякова-Кирбятєва Е. Г. Концептуалізація поняття і явища соціальної пам'яті / Е. Г. Познякова-Кирбятєва // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія «Соціологічні науки», т. ХУ. – 2012. – № 1-2. – С. 15-21.
8. Рафаель Лемкин: Советский геноцид в Украине // Аргумент. – 2012. – 22 ноября.
9. Стасюк О. О. Деформація традиційної культури українців в кінці 20-х на початку 30-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Стасюк. – К., 2007. – 17 с.

References

1. Boiko O. D. Fenomen sotsialnoi pam'iaty: osnovni kontseptualni pidkhody do analizu ta interpretatsii / O. D. Boiko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ntip/2012_2/boyko.pdf
2. Holodomor – symbol odioznoi systemy – istoryk Hratsiozi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25143980.html>
3. Hrabovskyi S. Ukrainaska identychnist / S. Hrabovskyi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/11750>
4. Karlova V. Osoblyvosti vidnovlennia istorychnoi pam'iaty ukrainskoho narodu u konteksti analizu dosvidu postsotsialistychnykh krain / V. Karlova // Demokratychne vriaduvannia: naukovyi visnyk. – 2008. – Vyp. 1. – S. 45-53.
5. Konnerton P. Yak suspilstva pam'iataiut / P. Konnerton – K., 2004. – S. 21-69.
6. Marochko V. I. «Torhsyny» : zolota tsina zhyttia ukrainskykh selian» / V. I. Marochko // Skhidno-Ievropeyskyi Monitor. – 2004. – № 5. – S. 14-15.
7. 6. Marochko V. I. «Torhsyny» : zolota tsina zhyttia ukrainskykh selian» / V. I. Marochko // Skhidno-Ievropeyskyi Monitor. – 2004. – № 5. – S. 14-15.
7. Pozniakova-Kyrbiatieva E. H. Kontseptualizatsiia poniattia i yavyscha sotsialnoi pamiati / E. H. Pozniakova-Kyrbiatieva // Visnyk Mizhnarodnoho Slov'ianskoho universytetu. Seriiia «Sotsiologichni nauky», t. KhU. – 2012. – № 1-2. – S. 15-21.
8. Rafajel Lemkyn: Sovetskyi henotsyd v Ukrayne // Arhument. – 2012. – 22 noiabria.
9. Stasiuk O. O. Deformatsiia tradytsiinoi kultury ukraintsiv v kintsi 20-kh-na pochatku 30-kh rokiv KhKh st. : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / O. O. Stasiuk. – K., 2007. – 17 s.